

Posudek oponenta disertační práce Olgy Pavlové s názvem

“Teorie petrifikovaných světů na příkladu antiutopické a dystopické literatury ”

předkládané v roce 2019 na Ústavu české literatury a komparatistiky FF UK

Stručná charakteristika práce

Název práce slibuje teorii petrifikovaných světů; autorka se přitom vydává především po stopách kanonických děl, která bývají řazena mezi antiutopickou a dystopickou literaturu. V textu sice nalezneme zmínky o petrifikovaných světech, ovšem jejich důsledně reflektovanou definici v práci nenajdeme. A to ani v kapitole 4.2. (Petrifikace světů), která je tématu věnována.

Ocitujme začátek titulní kapitoly: „Druhým důležitým rysem antiutopické a později i dystopické literatury je uzavřený až petrifikovaný svět, který bývá převážně umístěn do urbánního prostředí. Promyšlené plánování měst patří již k antické kultuře.“ Autorka zvolený pojem nedefinuje, pracuje s ním přibližně („uzavřený až petrifikovaný“) nebo metaforicky.

V úvodu definuje vytčený pojem následovně: „Sem mimo jiné patří uzavřený, až petrifikovaný svět, který dal název představené teorii, striktní rozdělení společnosti, existence novořeči (newspeak), charakteristické rysy hlavních a vedlejších postav a také sociální a politický kontext vzniku zkoumaných děl“ (s. 4, abstrakt).

I zde je patrná jistá přibližnost, která není více vysvětlena. Další charakteristiky, které autorka pro zvolený pojem uvádí, budí dojem souřadného spojování. Mají-li jmenované rysy definovat petrifikovanost (striktní dělení společnosti, novořeč, atp.), v jakém slova smyslu to mohou činit?

I kdybychom připustili, že se nám jistého vysvětlení dostane v kapitole 4.2. (tedy na s. 93 ze 157 stran práce), proč není tento pojem explikován hned v úvodní kapitole? Bývalo by tudíž vhodné zvolit adekvátnější název disertační práce, například *Reflexe a modelování žánru dystopické a antiutopické literatury na příkladu zvolených kanonických děl*. Nevhodně zvoleným názvem autorka uděluje čtenáři falešný čtenářský impuls. Pokud připustíme, že tématem práce je převážně reflexe dystopického (antiutopického) žánru, budeme disertační práci hodnotit kladně.

Práce je přehledně strukturována, teoretické úvahy jsou přesvědčivé, autorka je dokládá četnými citacemi a odkazy na sekundární literaturu. Autorka směřuje – od úvodní detailní rekonstrukce nejenom geneze (inspirační vlivy, zrání tématu, charakter autora atp.) Zamjatinova románu *My*, nýbrž i jeho druhého života (překlady, interpretace, jeho první vydání v Sovětském svazu) – k teoretičtější zakotveným úvahám o dystopii. Po těchto úvahách (2; 2.1.) rekapituluje historii reflexe fenoménu dystopie (2.2.). V další podkapitole (2.3.) shrnuje diskuzi o žánru v českém literárněvědném kontextu (od konce dvacátých let dvacátého století do současnosti). Tyto části mají převážně přehledový charakter (2.2., 2.3.), autorčin interpretační výkon se omezuje na parafrázi, případně na dílčí hodnocení (např: „o zajímavý pokus syntézy mezi literární a filmovou vědou a politologií“ /s. 61/). Tato kapitola sice vyústí do dílčí reflexe, ta je však pouze přípravnou fází pro další řešení (s. 62).

Podrobné zhodnocení práce a jejích aspektů:

Disertační práce se vyznačuje určitou odbíhavostí (digresivností). Na konci kapitoly 2.3. autorka evokuje teoretičtější založené úvahy, vzápětí se ovšem vrací k literárněhistorické perspektivě (3.):

„Před analýzou struktury antiutopické a dystopické literatury je nezbytné se ještě jednou literárněhistoricky vrátit do 16. století, kdy vyšel román, který pojmenoval celý žánr. Mluvím zde o *Utopii* Thomase Mora. Na vrchol své popularity si však fenomén utopie musel počkat až na konec 19. století“ (s. 63).

Na této ukázce není patrná pouze digresivnost, sklon k literárněhistorické perspektivě (která v celé práci dominuje), nýbrž také určitě narativnost výkladu (žánr si musel na vrchol popularity počkat). Určitá beletrističnost podání není zcela okrajovým jevem, najdeme ji už v první kapitole věnované Zamjatinovi. Na s. 13 se dočteme: „Jevgenij Zamjatin považoval za štěstí, když se mohl upřímně, a hlavně naplno věnovat nějaké činnosti; celý život se snažil právě takovou činnost najít. (...) Spisovatelova puntičkářská povaha se projevila též během tvorby jeho nejdůležitějšího románu, což protáhlo finální přípravu textu. Dost o spisovatelově povaze vypovídá jeho přezdívka ‚Angličan‘, která byla spojená s jeho elegantním stylem oblékání, pečlivým výběrem šatů a způsobem vázání kravaty, ‚anglická‘ povaha se projevovala i ve způsobu mluvy, a dokonce i v jeho mlčení.“

Zamjatin v disertační práci vystupuje jako románový hrdina. Neraď bych tyto beletrizující prvky nepatříčně kritizoval, autorka tyto zkratky dokládá odkazy na prameny. Tím, že je cituji, pouze hodlám poukázat na autorčin interpretační styl, který tíhne k literárněhistorické

perspektivě, která si vynucuje beletristické zkratky, které zároveň prozrazují literárněteoretické omezení.

Při obecném hodnocení práce lze vyzdvihnout autorčinu schopnost pohybovat se na poměrně širokém literárním poli (dystopické a antiutopické literatury), které je schopna mapovat také v jeho historických proměnách, v rozmanitých interpretačních přístupech, přitom vyznačuje základní rysy jmenovaných žánrů. Tím, že je schopna literárněhistoricky modelovat oba žánry při prezentaci jejich kanonických literárních děl a interpretačních vhlédů, dosahuje svojí prací důležitého efektu dystopického modelu jako minimálně implicitního stimulu čtenářského očekávání.

Její práce tudíž poměrně suverénně prezentuje poznání o dystopickém žánru, po jejím přečtení snadno rozpoznáme jeho rysy. Takto vedená analýza nese s sebou ještě jeden rys, který lze hodnotit rozhodně kladně. Velmi rozmanitý model dystopické literatury, který autorka nabízí, stimuluje čtenářské očekávání i tam, kdy se o dystopickou (minimálně o cíleně dystopickou) literaturu nejedná. Toto bychom mohli označit jako efekt (účinek) vybudovaného modelu. Získáme-li povědomí o určitém žánrovém schématu (zde dystopické literatury), budeme mít nově stimulovanu čtenářskou pozornost. Budeme tudíž schopni identifikovat její žánrové schéma na velmi širokém literárním poli. Ovšem tato nastíněná otázka (nakolik je čtenářské očekávání rozhodující pro definici určitého žánru) není v práci výrazněji reflektována, ačkoli by možná byla pro řešení práce klíčovou.

Nakolik se totiž na tom, že čteme určitou literaturu jako dystopickou (či antiutopickou), podílí naše čtenářské očekávání? Tuto otázku se můžeme pokusit formulovat ještě jinak: jaký je (a nejenom v analytických pasážích disertační práce) vztah díla a žánru (nebo také: modelu a modelovaného žánru)? Nemění se spolu s modelem (se zvoleným literárním dílem) i povaha modelovaného žánru? Nedochozí tedy k určitému efektu specificky vytvořené fikce, která se začne chápat jako model (například Zamjatinův román *My*) pro pochopení řady rozdílných literárních děl?

Nedochozí tedy uvnitř literární produkce k určité strukturaci, která není výsledkem reflexe (vědy, racionální úvahy), nýbrž umělecké tvořivosti (efektu specificky vybudované fikce)? Pokud by tomu tak bylo, dávala by lepší smysl úvodní rozsáhlá kapitola věnovaná Zamjatinovi.

Zdá se mi tedy, že se autorka ocitá v pasti určité víceznačnosti modelu a modelování, která vede také v dějinách dystopického a antiutopického žánru k rozmanitým interpretacím, které nelze sjednotit nějakým ústředním principem. Patrně také proto věnuje autorka disertační práce značnou pozornost nejenom rekapitulaci kanonických literárních děl, nýbrž také jejich

interpretacím. Tato mnohost a rozmanitost jako by autorce znemožňovala zaujmout k dílům i interpretacím vyhraněnější autorský (interpretační či teoretický) postoj. Autorku patrně vede jistá úcta k pojednávaným autorům a teoriím k určité teoretické obezřetnosti, tedy také k utlumení vlastního interpretačního hlasu. To je patrné též v Závěru práce, kde bychom mohli očekávat výraznější interpretační stanovisko. Místo koncentrovaného shrnutí argumentů se autorka dostává k dílčí rekapitulaci, od níž se rozbíhá k ilustrativním (i rozsáhlejšími) citacím z krásné literatury.

Otázky k obhajobě:

Mohla by autorka definovat vlastní koncept petrifikovaných světů, vysvětlit inspiraci tohoto pojmu a odůvodnit, proč je tento pojem pro ni klíčový?

Nakolik lze pojem dystopické literatury budovat čistě na poli fikčních literárních děl a nakolik lze pochopit její smysl teprve s přihlédnutím k jejímu mimoliterárnímu okolí (sociálnímu, historickému)? Zvláště když se podle autorky jedná (a nejen podle ní) o určitý způsob společenské kritiky.

Jak autorka chápe vztah modelovaného žánru a konkrétních literárních děl? Nakolik se výrazné literární dílo může zpětně – v interpretaci, v teoretickém pojednání – stát nositelem žánrových příznaků? Jakou roli hraje při definování určitého žánru čtenářské očekávání?

Úvod práce, kde autorka ještě nemusí zřetelně definovat sledované téma, uvádí jako prototyp dystopie starozákonní peklo – mohla by tuto myšlenku více rozvést a zdůvodnit? Proč se odkazuje na etymologický slovník, a nikoli na odbornou literaturu (nebo alespoň encyklopedickou), z níž by mohla čerpat starozákonní představy o pekle (např. z *Biblického slovníku* Adolfa Novotného)? Může být peklo dystopií, když (jak autorka sama uvádí na s. 7) původně představovalo konec lidské existence? Z jakých zdrojů čerpá autorka představy o zlatém věku, o ráji atp., které uvádí též na s. 7?

Závěrečné hodnocení práce:

Jelikož je autorka schopna modelovat žánr dystopie (antiutopie) nejen na korpusu kanonických literárních děl, nýbrž také na poli rozsáhlé teoretické literatury, dospívá k vytvoření určitého modelu žánru. Tento model (z definice žánru zčásti fiktivní, zčásti teoreticky určený) účinně stimuluje dystopické čtenářské očekávání, tudíž také nejméně implicitně evokuje čtenářské

naladění jako definiční rys žánru. Vytvořením modelu dystopie zároveň naplnila vytčený smysl svojí disertační práce. Proto také rád doporučuji disertační práci Olgy Pavlové k obhajobě. Nejen proto, že splňuje požadavky kladené na disertační práci, především však proto, že nabízí osobitý, teoreticky odůvodněný pohled na jistý typ literatury jako na dystopický žánr.

Předběžně ji klasifikuji, jako prospěla.

V Praze 28. 2. 2019

doc. Mgr. Jakub Češka, Ph.D.